



ISSN: 2146-1961

Sayın, E. & Eşitti, Ş. (2022). Mankurt ve Közkaman Kavramları ve Türk Basınına Yansımaları Üzerine Bir İnceleme, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13(47), 267-289.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3094>

**Makale Türü (ArticleType):** Araştırma Makalesi

## MANKURT VE KÖZKAMAN KAVRAMLARI VE TÜRK BASININA YANSIMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME\*

**Efe SAYIN**

Ardahan, Türkiye, [syn.efe@hotmail.com](mailto:syn.efe@hotmail.com)

ORCID: 0000-0002-3028-3780

**Şakir EŞİTTİ**

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye, [sakir.esitti@comu.edu.tr](mailto:sakir.esitti@comu.edu.tr)

ORCID: 0000-0001-9270-5363

Gönderim tarihi: 18.11.2021

Kabul tarihi: 28.01.2022

Yayın tarihi: 01.03.2022

### Öz

Mankurt ve közkaman, son yıllarda Türk siyasetçileri tarafından artan bir sıklıkla dile getirilen ve Türk basınında da buna paralel olarak yer bulan kavramlardır. Köken olarak incelendiğinde her iki kavramın da Manas Destanı'ndan türetildiğini söylemek mümkündür. Günümüzde halen güncelliğini koruyan mankurt ve közkaman kavramları ve kavramların anlam bulduğu hikayeler, günümüz siyasal ve kültürel dünyasını anlamlandırmada önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu çalışmada temel amaç, Manas Destanı'ndan günümüze gelen mankurt ve közkaman kavramlarının ne anlam ifade ettiğini, günümüzde hangi bağlamlarda kullanıldığını ve bu bağlamların Türk basınındaki yansımalarını ortaya koymaktır. Yapılan alan yazın taramasında, mankurt ve közkaman kavramlarının sıklıkla edebiyat bağlamında incelendiği, kavramların siyasal boyutlarının ve basındaki yansımalarının genellikle görmezden gelindiği tespit edilmiştir. Çalışma bu durumu sorunsal olarak değerlendirmektedir. Medya, birey ve toplumların bilgilendirilmesinde, bilinçlenmesinde, kolektif hafızanın gelecek kuşaklara aktarılmasında ve bireylerin tutum ve davranışlarının biçimlenmesinde günümüzün en önemli aygıtları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda kavramların medyadaki yansımalarının incelenmesi, kavramların orijinal anlamlarıyla kullanılıp kullanılmadığının tespit edilmesi, kavramların içeriğinin ve taşıdığı nasihatlerin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılmasında oldukça önemlidir. Bu kapsamda, Türkiye'de 2015 - 2020 yılları arasında mankurt ve közkaman kavramlarının, farklı ideolojik yayıncılık anlayışına sahip, Yeniçağ, Yeni Şafak, Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet ve Evrensel gazetelerindeki temsilleri, Teun Van Dijk'in geliştirdiği eleştirel söylem analizi metoduna uygun olarak çözümlenmiştir. Elde edilen verilere göre, kavramlar milliyetçi söylem içerisinde bir unsur olarak kullanılmakta, terör unsurlarına karşı kamuoyu bu kavramlarla uyarılmakta, ülkesini ve kültürünü küçümseyen, emperyalist devletlere kendi ülkesini kötüleyen kişi veya kişiler mankurt ve közkaman olarak nitelenmektedir. Ayrıca çalışmadan elde edilen verilere göre, kavramın kullanıldığı gazetenin siyasal duruşu yine kavramların aktarıldığı biçimini etkilemiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Mankurt, Közkaman, Manas Destanı, Aytmatov, eleştirel söylem analizi.

\* Bu çalışma Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda makalenin birinci yazarı tarafından hazırlanan, makalenin ikinci yazarı tarafından yönetilen ve 22. 07. 2021 tarihindeki tez savunma sınavında kabul edilen "Ulusal Basında Mankurt ve Közkaman Kavramlarının Siyasal Yansımaları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

## A REVIEW ON THE CONCEPTIONS OF MANKURT AND KÖZKAMAN AND THEIR REFLECTIONS IN THE TURKISH PRESS

### ABSTRACT

Mankurt and kozkaman are concepts that have been expressed with increasing frequency by Turkish politicians in recent years and have found a parallel place in the Turkish press. When examined in terms of origin, it is possible to say that both concepts are derived from the Epic of Manas. The concepts of mankurt and kozkaman, which are still up-to-date today, and the stories in which the concepts make sense, offer important opportunities to make sense of today's political and cultural world. The main purpose of this study is to reveal what the concepts of mankurt and kozkaman from the Epic of Manas mean, in which contexts they are used today and the reflections of these contexts in the Turkish press. In the existing literature, mankurt and kozkaman concepts are frequently examined in the context of literature, and the political dimensions of the concepts, their reflections in the press generally ignored. The study evaluates this situation as problematic. The media is among the most important devices of today in informing and raising awareness of individuals and societies, transferring the collective memory to future generations and shaping the attitudes and behaviors of individuals. In this direction, it is very important to examine the reflections of the concepts in the media. In this context, the representations of the concepts of mankurt and kozkaman between the years 2015 - 2020 in Turkish newspapers Yeniçağ, Yeni Şafak, Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet and Evrensel, which have different ideological publishing understanding, have been analyzed in accordance with the critical discourse analysis method developed by Teun Van Dijk. According to the data obtained, the concepts are used in conjunction with nationalist discourses, the public is warned against the "terrorist elements" with these concepts, the person or people who belittle their country and culture, and denigrate their own country to the "imperialist states" are described as mankurt and közkaman. In addition, according to the data obtained from the study, the political stance of the newspaper also affected the way the concepts were conveyed.

**Keywords:** Mankurt, Kozkaman, Epic of Manas, Aytmatov, Critical discourse analysis

## GİRİŞ

Çocuk oyunları, ninniler, şarkılar, maniler, fıkralar, atasözleri, nasihatnameler, masallar, efsaneler ve destanlar, bir yandan kültürün yeni nesillere aktarılmasına; diğer yandan yeni nesillerin geçmişten ders almalarına imkân sağlar. Türk kültürü açısından önemli eserler olan Dede Korkut Hikâyeleri ve Manas Destanı gibi eserler, dünyanın çeşitli yerlerine yayılmış Anadolu Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen ve Tatar Türkleri gibi Türk dilinin farklı lehçelerini konuşan insanların, hem kolektif hafızasını yeni nesillere aktarmasına hem de bu nesillerin birtakım tehlikelere karşı uyarılmasına olanak sağlar. Adı geçen edebi eserlerde gelecek nesiller karşısına çıkabilecek siyasal, sosyal, hatta ekonomik tehlikeler için uyarılmakta, dikkatli olmanın ve ‘uyanık kalmanın’ birçok badirenin atlatılmasına fırsat vereceği hususu vurgulanmaktadır. Örneğin Dede Korkut Hikayeleri’nde sıklıkla “Oğuz yiğitlerine ne kaza gelirse uykudan gelir” (Ergin 1997: 193) vurgusu yapılmakta, iç ve dış düşmanlara karşı metaforik olarak uyanık olmanın altı çizilmektedir. Manas Destanı da benzer bir şekilde günümüzde geçerliliğini koruyan birçok uyarıyı içerisinde barındırmaktadır. Ancak, bu destanın aktardığı birçok nasihat ve uyarı geçen yıllar içerisinde unutulmaya yüz tutmuştur. Türk boylarına ders niteliğinde olan bu destanda unutulmaya yüz tutan bazı hikâyeler, günümüz dünyasını anlama ve anlamlandırma açısından önemli kavram ve kavrayışları da içinde barındırmaktadır. Destanda yer alan mankurt ve közkaman kavramları ile kavramların anlam bulduğu hikâyeler, günümüz siyasal ve kültürel dünyasını anlama ve anlamlandırmada önemli fırsatları içerisinde bulundurmaktadır.

Bununla birlikte mankurt kavramı közkaman kavramına kıyasla daha sık kullanılan bir kavramdır. Mankurt kavramının daha sık kullanılmasında Türk dünyasının önemli yazarlarından Cengiz Aytmatov’un önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aytmatov, 1980’li yılların başında kaleme aldığı Gün Olur Asra Bedel adlı eserinde mankurt kavramını kullanmış, kavram bu kullanımın etkisiyle edebiyat ve siyaset alan yazınında daha sık yer bulmaya başlamıştır (Yılmaz ve Sezgin, 2020). Bununla birlikte kavramların popülaritesi, özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 20 Eylül 2015 tarihinde düzenlenen bir mitingde ‘mankurt’ kavramını dile getirmesi ve Türkiye’de gerçekleşen 15 Temmuz 2016 askeri darbe teşebbüsünün ardından önemli siyasetçilerin kavramları kullanması ile giderek artmış, bu durum kavramların Türk basınında da giderek artan bir sıklıkta kullanılır hale gelmesine sebebiyet vermiştir.

Yapılan alan yazın taramasında, mankurt ve közkaman kavramlarının sıklıkla edebiyat bağlamında incelendiği, kavramların siyasal boyutlarının ve basındaki yansımalarının akademisyen ve araştırmacılar tarafından genellikle görmezden gelindiği tespit edilmiştir. Çalışma bu durumu sorunsal olarak değerlendirmektedir. Medya, birey ve toplumların bilgilendirilmesinde, bilinçlenmesinde, kolektif hafızanın gelecek kuşaklara aktarılmasında ve bireylerin tutum ve davranışlarının biçimlenmesinde günümüzün en önemli aygıtları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda kavramların medyadaki yansımalarının incelenmesi, kavramların orijinal anlamlarıyla kullanılıp kullanılmadığının tespit edilmesi, kavramların içeriğinin ve taşıdığı nasihatlerin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılmasında oldukça önemlidir. Bu çalışma, mankurt ve közkaman kavramlarının kökenlerini incelemeyi, kavramların medyadaki kullanım biçimlerini tespit etmeyi ve varsa orijinal anlamından sap(tır)maları ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada, öncelikle kavramların kavramsal kökenleri ve

iletmeyi hedeflediği siyasal ve sosyal mesajlar incelenecek, ardından kavramların medyadaki kullanım biçimleri eleştirel söylem analizi yardımıyla ortaya konacaktır. Mankurt ve közkaman kavramlarının Türk basınındaki yansımalarının analiz edilmesiyle, mevcut literatüre farklı bir perspektiften katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

### MANKURT KAVRAMLARININ KÖKENLERİ

Geçmiş yüz yıllar öncesine dayanan mankurt kavramı, Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un 1980'li yılların başında kaleme aldığı Gün Olur Asra Bedel adlı eseri ile birlikte fark edilerek günümüz edebiyat ve siyaset literatüründe kullanılmaya başlanır (Yılmaz ve Sezgin, 2020: 1011). Aytmatov, eserlerinde oluşturduğu ve mankurt olarak adlandırdığı karakterlerin, kendi iradesi dışında, emperyalist güçlerin etkisiyle nasıl milli şuurlarını yitirdiklerini, öz benliklerine ve milli kimliklerine yabancılaştıklarını gözler önüne serer (Doğan, 2020: 4). Aytmatov (2019: 125) bu durumu Gün Olur Asra Bedel adlı eserinde şu şekilde ifade eder:

*Önce tutsağın kafasını kazırlar, bu arada saç diplerini deşip kanatırlardı. Bu işlem sürerken usta kasaplardan biri iri bir deveyi hemen oracığa yatırıp keser, kestikten sonra derisini yüzerdi. (...) boyun derisinden bir parça kesilir, taze taze tutsağın kafasına geçirilirdi. (...) bu örtü, tutsağın kafasını sımsıkı kavradı. (...) Kafasına deri geçirilen tutsak, başını yere sürtmesin diye boynuna tahta kalıp takılır, yürek paralayıcı çığlıklarını kimse duymasın diye ıssız bir yere götürülürdü. Kolları, bacakları bağlı tutsak orada güneşin alnacında aç susuz birkaç gün kalırdı. Başına deri geçirilenlerden çoğu acıya dayanamayıp ölür, sağ kalanlarsa belleklerini yitirerek geçmişlerini anımsamayan birer mankurt köle olurlardı.*

Juan Juanlara esir düşen Colaman'ın hikâyesinin de anlatıldığı eserde, Colaman'ın köleleştirilme süreci detaylı olarak betimlenir. Buna göre tutsağın öncelikle saç kökleri ustura ile kazınır. Köleleştirmek için saçsız kafasına henüz yaş olan ve bu işlem için kesilen bir deve derisi geçirilir (Işık, 2016: 345). Ardından Colaman, güneşin altında bekletilir ve bu işlem onun kafatasının kuruyan deri tarafından sıkıştırılmasına, saçlarının geri dönerek kafatasına batmasına neden olur. Tutsağın yaşamış olduğu acı ve deformasyon, onun bilincini kaybetmesine yol açar. Bilincini kaybeden Colaman, artık nereden geldiğini, geçmişini, kim olduğunu, kültürel ve ahlaki değerlerinin neler olduğunu hatırlamamaktadır. Colaman artık, efendisine bilinçsiz bir şekilde itaat eden bir köleye dönüşmüştür (Sevinç, 2021: 191). Mankurt kavramıyla Aytmatov, unutulmuş yeniden gün yüzüne çıkararak insanlara hatırlatmış, toplumların ortak milli hafızalarının, sömürgeci güçler tarafından kendi iradeleri dışında değiştirilmesinin, asimilasyona, kimliksizleştirilmeye ve son olarak köleleştirilmeye neden olacağını, tarihsel kökenleri olan bu kavramla açıklamaya çalışmıştır.

Durmaz (2007) ise, günümüzde artık insanları ve toplumları mankurtlaştırmanın, diğer bir deyişle kimliksizleştirerek köleleştirmenin geçmişe göre oldukça kolay bir hâl aldığını belirtmektedir. Ona göre, eskiden olduğu gibi saç diplerini deşip kanatmaya ve çeşitli işkencelere artık ihtiyaç yoktur. Mankurtlaştırmak için toplumların şarkılarını, kültürlerini ve milli dillerini yok etmek, tarih bilgilerini zedelemek yeterli olacaktır (Durmaz, 2007: 58). Bu bakımdan mankurtlaştırmayı amaçlayanlar ilk olarak hedefteki toplumların tarihini, kültürünü, inançlarını ve milli şuurlarını yok etmeyi hedeflerler (Söylemez ve Ateş, 2021: 55).

Mankurtlaştırmada temel amaç, sömürgeci değerler bağlamında tek tip düşünen, tarihine ve kültürel değerlerine yabancı, bağımsızlığı elinden alınmış, düşünme ve sorgulama yetilerinden arındırılmış köleler yaratmaktır (Azap, 2013: 284). Çınar (2018), mankurtlaştırma sürecinde dış güçler ile ülke içindeki iş birlikçilerine dikkat çeker, ona göre mankurtlaştırma “bir dış gücün içerideki egemen sınıfla iş birliği yaparak ülkenin eğitim ve kültür politikalarını milletin aleyhine değiştirerek, ulusal kimliğinden uzaklaştırma, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaştırma, bilinçsizleştirme ve sömürüye açık hale getirme” çabasıdır (Çınar, 2018: 80) ve mankurtlaştırma, “çeşitli şekillerde ve fertten topluma aşama aşama gelişerek kendini gösterir” (Çağın, 2000: 43). Mankurtlaşmış insan, tutsaktır, hafızası, toplumsal bilinci yok edilmiştir, gelenekleri, görenekleri, geçmişi ve en önemlisi geleceği elinden alınmıştır. Kültürel açıdan farklı kültürlerin yörüngesinde ilerleyen, sorgulamayan, kendisine iletilen kültürün tüketicisi konumunda olan, köleleştirilmiş bir insan tipi, mankurt kavramı ile nitelenmektedir.

### KÖZKAMAN KAVRAMI VE KÖKENLERİ

Közkaman kavramı aynı zamanda Manas Destanı'nın beşinci bölümüne de adını vermektedir. Destanda bu bölüm 2540 mısradan oluşmakta olup, bölümde esasen Kırgız olan ancak kendi milletine bilinçli bir şekilde ihanet eden közkaman kardeşleri konu edinir (Şen, 1996: 487). Berdibay (1996: 10) söz konusu bölümü şu şekilde betimler:

*Şiddetli bir savaşta, Manas'ın babası Yakup'un ağabeyi Hüseyin, Kalmaklar'ın eline düşüp esir olur. Hüseyin, götürüldüğü yerde bir Kalmak kadınla evlenir ve altı çocuğu olur. Çocuklar Kalmak dilini öğrenirler, Kalmak adet ve geleneklerine göre eğitilirler. İşte bu durumdan Kangay'ın savaşçısı Esen Han faydalanarak “Közkamanlar” olarak adlandırılan Hüseyin'in oğullarını Kırgız ülkesine gönderip Kırgız memleketini içten çökertmek ister. Esen Han Manas'ı, açık bir savaşta yenemeyeceğini bildiği için, Kırgızı Kırgızla karşı karşıya getirip maşa kullanır.*

Berdibay (1996: 10-11)'a göre “düşman, böylesine şiddetli düşmanlığını gerçekleştirmek için, adı Kırgız, zati Kalmak olan”, kendi vatanının ve soydaşlarının merhametsiz düşmanlarına dönüşen közkamanları kullanır. Közkamanlar “kardeşlik görevini, vatanın kutsallığını, günah sevap denen değerleri bilmeyen” insanlardır ve “zengin olmak, şöhrete ulaşmak beklentisiyle Kırgızların öz düşmanlarının maşası” olmuş, bu yolla kendi öz değerlerine ihanet etmişlerdir.

Destana göre, bilinçli bir şekilde Kırgızları içten çökertmek isteyen közkamanlar, Manas'a bir mektup gönderir, ülkelerini akrabalarını özlediklerini belirtirler. “Halkının koruyucusu, hakani ve önderi olan Manas, uzaktan gelen akrabalarını hürmetle karşılayıp 'halkıma güç katıldı' diye sevinir. Közkamanlardan hiçbir iyiliği esirgemez” (Berdibay, 1996: 10-11). Buna rağmen aslen Kırgız olan Hüseyin'in altı çocuğu, közkaman kardeşler, bilinçli bir ihanet içindedir. Kalmak dilini öğrenen, Kalmak kültür ve geleneklerine göre yetiştirilen Közkaman kardeşler, artık Kırgızların örf ve adetlerini, Kırgız dilini ve kültürünü küçük görmekte, Kırgızlara karşı Kalmak dilini, gelenek ve göreneklerini benimsemektedirler. Manas'ın verdiği bir ziyafette Hüseyin'in altı çocuğu (közkamanlar) davete gelerek kendi aralarında “Manas'ın eşi Kanıkey, niçin bizi gerçek değerlerimizi yansıtan Kalmak adetlerine ve geleneklerine göre ağırlamıyor? Acaba neden Kırgızlar Kalmakça konuşmuyorlar?” diye konuşarak

toplum içinde nifak sokmaya çalışırlar (İnan, 1992: 35- 42). Manas'ın karısı Kanıkey bir gün; közkaman kardeşlerin evlerinde putlara tapındıklarını duyar ve onların Kırgızlığı çoktan unutmuş birer "gâvur" olduklarını düşünür. Ona göre bu kardeşlerin hareket ve tavırları hiç güven vermez ve közkamanların Manas'ın başına çok büyük felaketler getireceğini düşünür (İnan, 1992: 42).

Esen Han'a hizmet eden közkaman kardeşler, Manas'ı hileyle sarhoş edip zehirler ve daha evvel hazırlanmış olan bir kuyuya atar. Bu durumdan sezgisel olarak haberdar olan Manas'ın karısı Kanıkey, kocasını kuyuda bulur ve onu oradan kurtararak diğerlerine haber verir (Balkaya, 2014: 61). Kanıkey'in Manas'ı bulması ile olaydan haberdar olan Temir Han, kendi çabalarıyla yaptığı ilaçlarla Manas'ı tedavi etmeyi başarır ve Manas bu sayede ölümden kurtulmuş olur.

*Manas'ın askerleri ordu oyunlarına daldığı sırada Manas'ı sarhoş edip çukura yuvarlatır. Manas kendine geldiğinde, kendini eli ayağı bağlı bir halde çukurda bulur. İçinden askerlerini çağırır, Kanıkey'i çağırır. Askerlerinden kimse duymaz elbette; ancak sezgileri güçlü Kanıkey bu yardım çağrısını duyar. Zirhlaniş atına biner, Akayar isimli atıyla yola koyulur. Kanıkey kahramanca çarpışıp Manas'ı kurtarır. Akayar'ın üstünde Manas'ı otağına götürürler. Kırk yiğit, bu durumdan çok büyük utanç duyarlar. Közkamanlar'ın peşine düşerler, yurtlarına kadar kovalayıp, çarpışır, öçlerini alırlar (Nuranova, 2021: 100)*

Kırgız olan ancak Kırgızlara ihanet eden "közkamanlar", Kırgızları birbirine düşürüp bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar (Berdibay, 1996: 11). Bu sebeple birçok araştırmacı (Arslan, 1998; Kallımcı, 2015; Azap, 2017; Nuranova, 2021) közkamanlık ile bilinçli ihanet olgusunu ilişkilendirirler. Közkaman karakteri, ülkesine ve tüm milli değerlerine ihanet eden, kendi dilinden ve dininden vazgeçerek emperyal ülkelerin dili ve dinini benimseyen, düşmanla iş birliği yaparak kendi tarihini yok sayan kişiler olarak tanımlanır.

Genel olarak değerlendirildiğinde mankurt ve közkaman kavramlarının milli bilincin korunmasına dikkat çeken kavramlar olduğu görülmektedir. Kavramlar ile verilen temel mesaj kendindenmiş gibi görünen ancak toplum içinde huzursuzluk ve kargaşa çıkartan insanlara karşı dikkatli ve 'uyanık' olunması, tarihi bilinç ve kültürden uzaklaşan birey ve toplumların köleleştirileceği hususudur. Bununla birlikte mankurt ile közkamanlık kavramı birbiriyle karıştırılmamalıdır. Mankurt zorla kimliksizleştirilmiş, köleleştirilmiş insanları betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Közkaman ise mankurtlardan farklı olarak başkaları tarafından zorla kimliksizleştirilmeyi betimlemez. Közkamanlar, emperyal güçler tarafından yetiştirilmişlerdir. Kendi iradeleriyle farklı bir kimliği ve kültürü tercih ederek kendi milletine ve kültürel değerlerine ihanet etmiş, milletlerine yabancılaşmış insanları betimler. (Azap 2017: 104). Bu yönüyle mankurt bilinçsiz bir yabancılaşma ve köleleşmeyi, közkaman ise ihanete varan bir boyutta bilinçli bir yabancılaşmayı temsil eder.

## **MEDYA VE KÜLTÜR EMPERYALİZMİ BAĞLAMINDA MANKURT VE KÖZKAMAN KAVRAMLARI**

Mankurtlaşma kavramı közkaman kavramı gibi mevcut literatürde birçok araştırmacı tarafından kültür emperyalizmiyle ilişkilendirilmektedir. Kültür emperyalizmini ekonomik ve siyasi açıdan güçlü yabancı kültürlerin yerli kültürün değer ve alışkanlıklarını değiştirmesi, kimliksizleştirilmesi, milli kimlik ve kültürlerine

yabancılaştırması (Tomlinson, 1999) şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu yaklaşıma göre, ekonomik ve teknolojik gücü elinde tutan Batı, kültür emperyalizmi uygulamalarıyla ve medya gücü ile milletleri kimliksizleştirmekte, kendi öz milli kimlik ve kültürlerine yabancılaştırmaktadır. Benarjee (2002: 519), kültür emperyalizminde medyanın önemine dikkat çeker, ona göre “medya ürün ve hizmetleri ilerlemiş sanayi ülkelerinden ‘Üçüncü Dünya’ ülkelerine doğru tek yönlü akmakta ve bu ülkelerin kültür, ahlak ve değerlerini zayıflatmaktadır”. Medya aracılığıyla özellikle Amerikan kültürü diğer ülkelere yayılmakta, “dünyanın pek çok yerinde otantik, geleneksel ve yerel kültürler, özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin ticari ürünler ve medya ürünleri bombardımanı dolayısıyla yok edilmektedir” (Tomlinson, 1999: 22). Bu bağlamda medya aracılığıyla gerçekleştirilen kültürel emperyalizm, toplumların kimi zaman yabancı kimlik ve kültürler karşısında kendilerini zayıf görmelerine, kendi, öz kültür ve tarihlerinden uzaklaşarak mankurtlaşma yoluna girmelerine sebebiyet vermektedir (Şahin, 2015: 822). Közkamanlığı da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Eğitilmiş, ne yaptığına farkında olan, buna rağmen emperyalist güçler tarafından yetiştirildiği için kendisini yetiştiren güçlere bilinçli bir şekilde hizmet eden közkaman, kendi kültürüne ihanet etmektedir. Ait olduğu kültür yerine emperyalist güçlerin kültürünü benimseyen, kendi dilinden ve dininden vazgeçerek emperyal ülkelerin dili ve dinini benimseyen, düşmanla iş birliği yaparak kendi tarihini yok sayan közkamanların günümüzde var olduğunu ileri süren kesimlerde mevcuttur (Azap, 2017). Günümüzde medyanın birey ve toplumların günlük yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olması, birey ve toplumların tutum ve davranışları üzerinde- sınırsız olmasa da- belli bir düzeyde etkili olması, kültür emperyalizminin uygulanışını kolaylaştırmış, bu durum mankurt ve közkaman kavramlarını daha sık tartışılır konuma getirmiştir.

### TÜRK BASININDA MANKURT VE KÖZKAMAN KAVRAMLARININ TEMSİLİ

Mankurt ve közkaman kavramlarının Türk basınındaki temsilini eleştirel söylem analizi çerçevesinde irdelemeden önce, temsil kavramına ve medyanın temsil biçimlerinin birey ve toplumlar açısından ne ifade ettiğine değinmek, konunun anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Temsil kavramı, dil, anlatım veya semboller aracılığıyla anlamın üretilmesi sürecine atfen kullanılan bir kavramdır. Stuart Hall (1997: 16), temsil kavramını sözlükte yer alan iki anlam üzerinden açıklamaya çalışır. Ona göre bu anlamlardan ilki, bir şeyi temsil etmek, onu betimlemek, canlandırmak ya da tasvir etmektir. “Betimleme veya tasvir etme yoluyla bir şeyi hayal gücüyle zihinde canlandırmak; aklın veya duyuğun önüne bir benzerini koymaktır. Bu örnekteki gibi; ‘Bu resim, Habil’in Kabil tarafından öldürülmesini temsil ediyor” (Hall 1997: 16). Bu tanımlama, zihinde canlandırma, aktarılacak istenin bir benzerini alıcının gözünün önüne koyma yoluyla temsil etmeyi içerir. Yazara göre temsil kavramının ikinci anlamı ise, “simgelemek, bir şeyin yerine geçmek veya onun bir örneği olmaktır” şu cümlede olduğu gibi, ‘Hıristiyanlıkta haç, İsa’nın acı çekmesini ve çarmıha gerilmesini’ temsil eder” (Hall, 1997: 16). Hall’a göre resimdeki figürler hem Kabil ve Habil’in yerine geçmekte hem de onların hikayelerini temsil etmektedir. Yine benzer bir şekilde haç esasında anlamını bilmeyenler için herhangi bir şey ifade etmeyen, birbirine basitçe çivilenmiş iki tahta kalastan ibarettir. Fakat bu nesne Hıristiyan inancı bağlamında ele alındığında temsil ettiği şey daha geniş bir anlamlar kümesidir (Hall, 1997: 16). Bu bakımdan temsil anlamının inşa edilme, üretilme ve zihinde canlandırma sürecine işaret eden bir kavram niteliğindedir.

Medyadaki temsili de bu bağlamda ele almak mümkündür. Temsil ve Medya üzerinde verdiği bir konferans konuşmasında Stuart Hall, “medyanın temsil ettiği şeyin gerçekte temsil edilen şeyden çok farklı olduğunu veya bir tür çarpıtma olduğunu düşünüyorsanız, o zaman medyadaki temsil ile ilgili yapacağınız çalışma bir olayın gerçek anlamı ile medyadaki anlamı arasındaki farkı ölçmek üzerine olacaktır” der. Ona göre bir olayın medyadaki temsili olayın olduğu gibi aktarımı anlamına gelmez. Medyadaki temsil, gerçeğin yeniden inşa edilmiş bir biçimdir (Jhally, 1997: 6). Bireyler medyada yer alan temsil biçimlerini, kod veya simgeleri kendi zihinlerinde anlamlandırır. Bu bakımdan medyadaki temsil, bir anlamlandırma sürecine işaret eder.

1960’lı yıllarla beraber eleştirel paradigma içerisinde doğan ve kültürel çalışmalar geleneğinden beslenen çeşitli yaklaşımlar, medyada temsil edilmiş biçimlerini ve anlamın üretim yöntemlerini analiz etmeye başlamış, toplumsal eşitsizliklerin, sınıf mücadelesinin ve tahakkümün üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde anlamın inşası, medyanın rolü ve önemi üzerinde durmaya başlamışlardır. Richard Hoggart, Raymond Williams ve Stuart Hall gibi düşünürlerin öncülüğünde gelişen İngiliz Kültürel İncelemeler ekolü, seçkin kültür, popüler kültür, kitle kültürü gibi kültürel alanlarda çalışmalar yapıp, birey ve toplumların gündelik yaşam pratiklerinin ve dünya görüşlerinin şekillenmesinde medyanın etkilerini incelemişlerdir. Siyaset bilimi, Marksizm, felsefe, tarih, etnografya, iletişim bilimleri, sosyoloji, post-yapısalcılık, göstergebilim ve edebiyat gibi birçok alanda incelemeler yapan İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneği, toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak anlamın nasıl üretildiği ve yeniden üretildiği, “dil ve anlamlar aracılığıyla gerçek dünyanın toplumsal olarak nasıl yapılandırıldığı ve sunulduğu (temsil edildiği) sorunuyla ilgilenirler. Kültürel çalışmalar, insanların anlamlandırma ve temsil pratikleri aracılığıyla kültürü anlamaya çalışır” (Barker, 1999: 13’den akt. Yaylagül, 2010: 102). Bu geleneği önemli ölçüde etkileyen düşünürlerden Stuart Hall, medya metinleri karşısında bireylerin tam olarak pasif olmadıklarını, aktif bir biçimde medya iletilerini bireylerin kendi eğitim, yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültür durumlarına göre okuduğunu belirtir. Bu okuma biçimlerini Hall (1980), egemen okuma, tartışmalı okuma ve karşıt okuma olarak niteler. İzleyiciyi aktif bir konuma yerleştiren bu yaklaşıma göre, “egemen okuma, toplumsal koşulları tercih edilen okumayı destekleyen insanlar tarafından üretilir. Tartışmalı okuma, tercih edilen okumayı kendi toplumsal pozisyonlarının yararına değiştirerek isteyen insanlar tarafından üretilir. Karşıt okuma ise, toplumsal koşulların kendilerini egemen okuma ile doğrudan çatışma içine koyduğu kişiler tarafından üretilir” (Yaylagül, 2010: 115).

Eleştirel söylem analizi de İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneği gibi 1960’lı yıllarla beraber, eleştirel paradigmadan etkilenerek ortaya çıkan yaklaşımlardan biri olup, dilbilimi alanının ötesinde farklı disiplinlerarası alanlarda uygulanabilen bir analiz türüdür. Norman Fairclough, Ruth Wodak ve Teun Van Dijk gibi düşünürlerin çalışmalarıyla ortaya çıkan eleştirel söylem analizi, toplumsal veya siyasal içeriklerin ve medyada temsil biçimlerinin eleştirel çözümlemesinde bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, modern toplumlarda, sınıf mücadelesi, hegemonya, güç ve hakimiyet mücadelesi, cinsiyet, ırk ve ayrımcılık gibi sorunlar üzerine araştırmalar yapar, toplumsal yapıyı inşa eden söylem biçimlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Bir nevi açık bir şekilde söylenilmeyeni, ancak ima ve çağrışımlar yoluyla söylenilmek isteneni inceler. Anlamın üretilmesinde medyanın ve medyadaki temsil biçimlerinin rolü üzerinde de durur (Van Dijk, 2003: 355).



Görüldüğü üzere, eleştirel paradigmadan etkilenen bu çalışmaların ortak yönlerinden biri de medyada yer alan temsilin ürettiği anlamın incelenmesi gerektiği vurgusudur. Medya, birey ve toplumların tutumları ve dış dünyayı algılama biçimleri üzerinde oldukça etkilidir. Walter Lipman (1998: 3), bireylerin düşüncelerinin dış dünyadan edindikleri mesajlarla biçimlendiğini ve medyanın dış dünyada olup biteni bireylerin anlamasını sağlayacak anlam çerçeveleri oluşturma yoluyla bireylerin düşüncelerini şekillendirdiğini ileri sürer. Medya temsilleri aracılığıyla birey ve toplumlara aktarılan mesaj ve içerikler, “toplumsal belleğe yerleşmekte ve bireylerin kimliklerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Medyada belli kimlik özelliklerinin, davranış kalıplarının, değer yargılarının ve yaşam biçimlerinin ön plana çıkarılmasıyla, o modellerin sahip olduğu özelliklere ilişkin genel bir kabul ve özlem duygusu yaratılmakta, toplumun bireylerden, bireylerin de kendilerinden beklentileri şekillendirilmektedir” (Varol, 2014: 301). Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle medya, her geçen gün biraz daha fazla birey ve toplumların günlük yaşamlarına nüfuz eder konuma erişmiştir. Medya tarafından “hep aynı şekilde temsil edilen bir kavram, zamanla alıcılar tarafından gerçek bilgisiyse değil, temsil edilen haliyle kabul edilmektedir” (Dinçer ve Dinçer, 2019: 92). Bu bağlamda medyada sunulan konuların, olayların, kişilerin veya kavramların nasıl temsil edildiğinin tespiti oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, mankurt ve közkaman kavramlarının temsil ediliş biçimleri irdelenecektir.

## YÖNTEM

Bilimsel araştırmalar tespit edilen sorunların sistematik bir şekilde çözüme kavuşturulma sürecidir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu çalışmada temel sorun, mevcut literatürde, mankurt ve közkaman kavramlarının sıklıkla edebiyat bağlamında incelenmesi, kavramların siyasal boyutlarının ve basındaki temsil biçimlerinin görmezden gelinmesidir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, Türkiye’de 1 Ocak 2015 – 31 Aralık 2020 tarihleri arasında mankurt ve közkaman kavramlarının, ideolojik olarak farklı yayıncılık anlayışına sahip Yeniçağ, Yeni Şafak, Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet ve Evrensel gazetelerinde, nasıl temsil edildiği eleştirel söylem analizi tekniğiyle irdelenmektedir. Çalışmada öncelikle kısa bir içerik analizi çalışması gerçekleştirilmektedir. Bu yolla mankurt ve közkaman kavramlarıyla ilgili adı geçen gazetelerde yer alan haber sayıları ve haber büyüklüklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir. Ardından mankurt ve közkaman kavramlarının medyadaki temsilleri, inşacı temsil yaklaşımı bağlamında nitel araştırma yöntemlerinden Teun A. Van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilecektir. Medya metinlerini analiz etme olanağı sağlayan “inşacı temsil yaklaşımı, kültürel temsiller üzerindeki iktidar mücadelesini sorunsallaştırmakta; bunların egemen ideolojilerin yeniden inşası veya yıkımı bakımından anlamını araştırmaktadır” (Koç ve Güler, 2021: 83). Van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi ise, haber metinlerinde yer alan söylemleri ve bu söylemlerin altında yatan anlamları, güç ilişkilerini, ideolojileri, kimlikleri ve toplumsal yapının nasıl dilsel kurgu ile sunulduğunu irdeleyen bir çözümleme biçimidir (Solak, 2011: 3).

Eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı, haber metinlerinin çözümlenmesini sağlayan, haber söylemini şekillendiren bağlamsal unsurları ortaya koymaya yarayan bir yaklaşımdır. Haber içeriklerini makro ve mikro düzeyde, haber metinlerinin içerdiği anlamları da şematik ve sentatik olarak iki ayrı türde inceler. ‘Şematik’ çözümleme, makro yapısal analiz bağlamında haber başlıkları, haber girişleri, ana olayların sunumu, artalan

bilgisi, bağlam bilgisi gibi verileri inceler. Mikro yapısal analiz ise, cümle yapısı, sentaktik çözümleme, ikna biçimi olarak sözcük seçimleri gibi konuları inceleme olanağı sunar (van Dijk, 2007: 169-170). Bu bakımdan çalışmada kullanılan eleştirel söylem çözümlemesi yönteminin, çalışmanın amacına uygun olduğu değerlendirilmektedir. Bu yöntemle araştırmaya konu olan mankurt ve közkaman kavramları, siyasal ve toplumsal söylem çerçevesinde eleştirel bir bakış açısıyla makro ve mikro düzeylerde ele alınmış, haber söylemlerinin oluşturduğu ideolojik içerikler incelenmiştir.

## BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında 2015- 2020 tarihleri arasında ideolojik olarak farklı yayıncılık anlayışına sahip olan, Yeniçağ, Yeni Şafak, Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet ve Evrensel gazetelerinde, mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin nicel bilgiler derlenmiştir. Bilgiler ilgili gazetelerin internet sitelerinden elde edilmiştir.

### Haber Sayılarına İlişkin Bulgular

Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet, Sabah, Birgün, Cumhuriyet ve Evrensel gazetelerinin internet siteleri üzerinden yapılan tarama sonucunda belirtilen tarih aralığında mankurt ve közkaman kelimelerini içerisinde barındıran toplam 115 haberin yayımlandığı saptanmıştır. Bunlardan 24 haberin Yeni Şafak, 21 haberin Yeniçağ, 22 haberin Hürriyet, 27 haberin Sabah, 8 haberin Cumhuriyet, 13 haberin de Birgün gazetesinde yayımlandığı belirlenmiştir. Buna karşılık Evrensel gazetesi ise mankurt ve közkaman kavramlarını içerisinde barındıran haberlere hiç yer vermemiştir. Kavramlara ayrı ayrı bakıldığında; Yeni Şafak Gazetesi mankurt kavramına ilişkin 24 haber sunmuş, 1 haber içeriğinde ise közkaman kavramına ilişkin siyasal söylemlere yer vermiştir. Sabah gazetesi ise mankurt kavramına ilişkin 27 haber sunmasının yanı sıra közkaman kavramını içerisinde barındıran 1 haber yayımlamıştır. Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri közkaman kavramına ilişkin haberlerini mankurt kavramı ile birlikte kamuoyuna sunmuş, dönemin TBMM başkanı Binali Yıldırım'ın kavramlara ilişkin söylemlerini doğrudan aktarım şeklinde haber içeriklerine yansıtılmışlardır. Mankurt kavramına ilişkin 21 haber Yeniçağ, 22 haber Hürriyet, 8 haber Cumhuriyet, 13 haber Birgün gazetesinde yayımlanmış, közkaman kavramına ilişkin haberlere yer verilmemiştir. Buna göre mankurt kavramına közkaman kavramından daha fazla medyada yer verildiği görülmektedir./

**Tablo 1.** Haber Sayılarına İlişkin Bulgular

	Yeni Şafak	Yeniçağ	Hürriyet	Sabah	Cumhuriyet	Birgün	Evrensel
Haber Sayısı	24	21	22	27	8	13	0
Oran	% 20,86	% 18,26	% 19,13	% 23,47	% 6,95	% 11,30	% 0

Yapılan içerik analizine göre, mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin haberlere en çok % 23,47 ile Sabah gazetesi yer vermiştir. Bununla birlikte Yeni Şafak gazetesi % 20,86, Hürriyet gazetesi %19,13, Yeniçağ gazetesi %18,26, Birgün gazetesi %11,30 ve Cumhuriyet gazetesi ise % 6,95 oranla ilgili haberlere yer vermiştir. Evrensel gazetesi ise kavramlara ilişkin içeriklere haberlerinde hiç yer vermemiştir.

### Haberlerin Büyüklüğüne İlişkin Bulgular

Gazetelerde yayımlanan haberlerin büyüklüğü o gazetenin ideolojik anlamda söz konusu habere verdiği önemin bir göstergesi ve yayımlanan haberin kapladığı alanın büyüklüğü yayın kuruluşunun o habere verdiği değerin bir ifadesi olduğundan, araştırmanın bu kısmında haberlerin haberin büyüklüğü de analiz edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde incelenen haberler küçük ve büyük haberler olmak üzere toplam iki ana başlık halinde incelenmiş, haber içeriklerindeki yazı alanınının 1/ 4'ünden büyük olan haberler büyük haber, bu orandan düşük olan haberler ise küçük haberler olarak tanımlanmıştır.

Bu araştırma için seçilen yedi gazetenin ilgili haberleri tarandığında toplam 115 haberin 81'inin büyük haber, 34'ünün ise küçük haber olduğu saptanmıştır. Yeni Şafak gazetesinin yayımladığı toplam 24 haberin 17 sinin büyük haber, 7'sinin küçük haber; Yeniçağ gazetesinin yayımladığı toplam 21 haberin 17'sinin büyük haber, 4'ünün küçük haber; Hürriyet gazetesinin yayımladığı toplam 22 haberin 14'ünün büyük haber, 8'inin küçük haber; Sabah'ın yayımladığı toplam 27 haberden 18'inin büyük haber, 9'unun ise küçük haber olduğu saptanmıştır. Mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin haberlerde adı geçen gazetelerden daha az yer veren Cumhuriyet gazetesinin yayımladığı toplam 8 haberden 5'inin büyük haber, 3'ünün küçük haber; Birgün gazetesinin yayımladığı toplam 13 haberin 8'inin büyük haber, 5'inin ise küçük haber olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evrensel gazetesi ise bu kavramlara ilişkin söylemlere haber içeriklerinde hiç yer vermemeyi tercih etmesinden dolayı bu oranlamaya dâhil edilememiştir.

**Tablo 2.** Haber Büyüklük Oranlarına Göre Dağılım Tablosu

	Yeni Şafak	Yeniçağ	Hürriyet	Sabah	Birgün	Cumhuriyet	Evrensel
Büyük Haber	17	17	14	18	8	5	0
Küçük Haber	7	4	8	9	5	3	0
Toplam	24	21	22	27	13	8	0

Büyük haber ve küçük haber kapsamında yapılan analiz sonucunda Yeni Şafak, Sabah, Yeniçağ, Hürriyet gazeteleri, içerisinde mankurt ve közkaman kavramlarını barındıran haberleri belirgin bir biçimde büyük haber olarak okuyucuya sunmuşlardır. Haber büyüklüklerinin niceliksel anlamda incelendiği bu bölümde, Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet ve Sabah gazetelerinin bu kavramları içerisinde barındıran söylemleri önemseyerek, haberlerinde bu konulara ilişkin içerikleri büyük haberler olarak okuyucuya sunma eğiliminde oldukları, Birgün ve Cumhuriyet gazeteleri ise içerisinde közkaman ve mankurt kavramlarını barındıran haberlere az yer vermekle beraber toplam yayımladıkları 21 haberin 8 tanesi küçük, 13 tanesini büyük haber olarak sunarak konuya diğer gazetelere oranla daha az önem vermişlerdir.

### Eleştirel Söylem Analizi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Eleştirel söylem çözümlemesi genel anlamda, söylemle ortaya koyulan, egemenlik, ayrımcılık, güç ve kontrol üzerine yapısal ilişkileri analiz etmektedir (Çakmak ve Bilişli, 2019: 103). Bu sebeple birçok eleştirel söylem analisti, Alman sosyolog ve siyaset bilimci Jürgen Habermas (1988: 259)'ın "dil aynı zamanda egemenlik ve

sosyal güç aracıdır. Organize güç ilişkilerini meşrulaştırma amacına da hizmet eder. Dil de ideolojiktir” görüşünü desteklemektedir. Van Dijk (2003: 110)’a göre söylemin üretilmesi ve anlaşılabilmesi noktasında ideolojiler önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın bu kısmında haber içeriklerini makro ve mikro düzeylerde inceleyen Van Dijk’in eleştirel söylem analizi tekniğinden yararlanılarak mankurt ve közkaman kavramlarını konu edinen haber içerikleri çözümlenmeye çalışılmıştır. Haberlerin makro yapılarının irdelenebilmesi için başlıklar, haber metinlerinin girişi, ana olayların sunumu, haber kaynakları, artalan ve bağlam bilgisi vb. ögeler incelenirken, mikro yapı çözümlenmesinde ise haber içeriklerinde var olan cümle yapıları ve kelime seçimleri (Van Dijk, 2007: 169-170) gibi konular değerlendirmeye alınmıştır.

### **Haberlerin Makro Yapıları**

Çalışmanın bu kısmında tespit edilen ve yukarıda sayıları verilen haberler, haber başlıkları, haber girişleri, ana olayların sunumu, arka plan bilgisi alt başlıklarında irdelenmiştir.

### **Gazetelerin Haber Başlıkları**

Gazete başlığı, söz konusu haberin içeriğini belirtmekle birlikte haberin genel temasını ve önem derecesini de vurgular. Tüm bu unsurların yanı sıra haber başlıkları okuyucunun dikkatini çekebilme yeterliliğine sahip olmalı, okuyucuda merak ve ilgi uyandırmalıdır. Bu sayede haberin okunma potansiyeli daha da artacak, okuyucunun algısı habere yönelecektir. Bu yönleri ile haber başlıklarının ilgi çekici olmasıyla o haberin okunma olasılığını artırma arasında doğru orantılı bir ilişkinin söz konusu olduğu söylenebilir. Diğer bir yönüyle de haber başlıkları ilgili gazetenin o habere verdiği önem ve değerinde bir ifadesidir (Işık ve Eşitti, 2013: 154).

Haber başlıkları incelendiğinde, söz konusu gazetelerin mankurt ve közkaman kavramlarıyla ilgili yayımlanmış oldukları 115 haberde mankurt kavramını içerisinde barındıran sadece 12 tane haber başlığı bulunmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda Sabah gazetesi 4, Birgün gazetesinin 4, Yeni Şafak gazetesi 3, Yeniçağ gazetesi ise 1 kez haber başlığında mankurt kavramına yer vermiştir. Bunun yanı sıra közkaman kavramına ise yalnızca bir kez Yeni Şafak gazetesinde yer verilmiştir. Her ne kadar liberal, sağ veya muhafazakâr olarak nitelendirilen gazetelerin mankurt ve közkaman kavramlarıyla ilgili haberlere sayısal anlamda daha fazla yer vermişlerse de ilgili gazetelerin haber başlıklarında bu kavramlara yer vermedikleri görülmektedir.

### **Gazetelerin Haber Girişleri**

Haber girişleri, haber başlıklarında kamuoyuna sunulan bilginin detaylandırıldığı, haberin ana hatlarına geçişini sağlayan, ilgili haberin özeti niteliğinde ve haberin anlamsal bütünlüğünün kurulmasında kullanılan yazılardır. Bununla birlikte haber giriş metinleri habere konu olan olay, olgu, zaman ve taraflar hakkında ifadelerin yer aldığı, okuyucunun ilk dikkatini çekmesi yönüyle kimi kavram, olgu, olay veya kişilerin ön plana çıkartıldığı bölümlerdir (Solak, 2011: 4- 5).

Gazetelerin mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin haber girişleri incelendiğinde, bu kavramların Türk siyasetçilerince milliyetçi bir üslupla kullanıldığı görülmektedir. Esasen bu kavramlara ilişkin söylemlerle Türk

milleti bir nevi uyarılmakta, söylemlere milli bir vurgu yapılmak istenmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Yeni Şafak, Yeniçağ, Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet, Sabah ve Evrensel gazetelerinden Yeni Şafak'ta 8, Sabah'ta 4, Hürriyet'te 3, Birgün'de 4 haberde olmak üzere toplam 15 haberde mankurt ve közkaman kavramlarını barındıran içeriklerin haber girişi olarak okuyucuya sunulduğu belirlenmiştir. Cumhuriyet gazetesi ise mankurt kavramını içerisinde barındıran toplam 7 haber yayımlamasına rağmen hiçbir haber girişinde mankurt ifadesine yer vermemeyi tercih etmiştir. Yapılan analiz sonucunda, gazetelerin haber girişlerinde mankurt ve közkaman kavramlarının haberlerde bir eleştiri ve bir uyarı niteliğinde sunulduğu belirlenmiştir (Hürriyet, 2018, Nisan 3):

*" (...) 'Gençler biz bunlara mankurt diyoruz. Mankurt beyni iğdiş edildiği için kendi toplumunu, hatta ailesini düşman gören, onlara saldıran kişi demektir. İşte bunlar mankurt. Her terörist bir mankurttur. İşte bunlar kimi zaman siyasetçi kılığına bürünüp dünyaya ülkesini kötüler' "*

Hürriyet Gazetesi'nin 24 Ocak 2019 tarihli ve "Bahçeli'den Muharrem İnce'ye: Vay densiz vay..." başlıklı haberinde MHP lideri Devlet Bahçeli'nin söylemlerine yer verilmiştir. Devlet Bahçeli'nin söylemlerinde kullandığı mankurt kavramı, Hürriyet Gazetesi'nde haberin giriş bölümünde şu şekilde okuyucuya sunulmuştur (Hürriyet, 2019, Ocak 24):

*"MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Ankara Spor Salonu'nda Belediye Başkan Adayları Tanıtım Toplantısı'nda konuştu. Bahçeli konuşmasında Muharrem İnce'nin 'beka' açıklaması için çok sert sözler kullanarak "Vay densiz vay. Bekayı zekâ sorunu olarak görmek ancak senin gibi mankurtların işidir. Ancak senin gibi sabah başka akşam başka konuşan çarkıfeleklerin üslubudur. Zillet beğenmedi, zillet takdir etmedi diye bekâmızı yok mu sayacağız?" ifadelerini kullandı."*

Bu çalışma kapsamındaki ilgili gazetelerin seçilen haber metinleri incelendiğinde, Türk siyasetçilerinin söylemlerinde mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin ifadeleri haber girişlerinde en fazla sunan gazetenin Yeni Şafak gazetesi olduğu tespit edilmiştir. Yeni Şafak gazetesi hem ilgili kavramlara yönelik siyasal söylemleri haberlerinde niceliksel anlamda fazla sunması yönüyle hem de sunmuş olduğu haberlerin haber giriş bölümlerinde kavramları ön plana çıkarmasıyla dikkat çekmektedir. Okuyucunun ilk dikkatini çeken ve haberin genel mânâda özet niteliğinde okuyucuya sunulduğu bölüm olan haber girişlerinde, Yeni Şafak gazetesi mankurt ve közkaman kavramlarını ön plana çıkararak kamuoyuna sunmayı tercih etmiştir. Örneğin; Yeni Şafak gazetesinin 24 Ocak 2019 tarihli "Bahçeli'den Muharrem İnce'ye Sert Sözler: Vay densiz vay" başlıklı haberinde mankurt kavramı haberin giriş kısmında şu şekilde yer bulmaktadır (Yeni Şafak, 2019, Ocak 24):

*"MHP lideri Bahçeli, partisinin aday tanıtım toplantısında '31 Mart'ı bekâ sorunu olarak görmek zekâ sorunu' diyen Muharrem İnce'yi isim vermeden "Vay densiz vay. Bekâyı zekâ sorunu olarak görmek ancak senin gibi mankurtların işidir" sözleri ile çok sert tepki gösterdi."*

Birgün Gazetesi ise, mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin siyasal söylemlere haberlerinde yer vermekle birlikte, zaman zaman da haber giriş bölümlerinde bu kavramları kamuoyuna sunmuş, bu sayede kavramlar ön plana çıkabilmiştir. Bunun yanı sıra Yeni Şafak, Hürriyet, Sabah ve Birgün gazetelerinin içerisinde mankurt ve közkaman kavramlarını barındıran haber giriş bölümleri incelendiğinde, ilgili gazetelerin Türk siyasetçilerinin bu kavramlara ilişkin söylemlerini ideolojik yorumlar katmadan kamuoyuna aynen sunmuş oldukları görülmektedir.

Örneğin, Birgün gazetesinin 23 Aralık 2016 tarihli “Meclis başkanı: FETÖ insanları mankurt yapıyor” başlıklı haberinde mankurt kavramını şu ifadelerle haber girişinde yer bulduğu görülmektedir (Birgün, 2016, Aralık 23):

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman, Gülen cemaatinin, mensuplarını ‘mankurt’ yaptığını söyledi. “FETÖ insanları mankurt yapıyor” diyen Kahraman, ‘FETÖ; DAES, PKK ve PYD gibi sinsi ve tehlikeli bir örgüt. Bununla mücadele uzun zaman alabilir ama mücadelenin uzunluğu istikrarımızı önlememelidir’ dedi.”*

Haber giriş bölümleri etraflıca incelendiğinde, Türk siyasetçilerinin söylemlerinde yer alan mankurt kavramının daha çok terör örgütleri ve terör destekçilerini nitelemek için kullanıldığı ve bu bağlamda milli bir üslupla toplumun terör unsurlarına karşı uyarıldığı görülmektedir. Türk siyasetçilerinin söylemleri eşliğinde kamuoyuna aktarılan mankurt kavramı, haber girişlerinde ‘kendi ülkesini kötöleyen, kendi ülkesini emperyal devletlere şikâyet eden’ kişi veya kişiler için kullanılmış bu kişiler mankurt olarak temsil edilmişlerdir. Mankurt kavramı temel anlamda milli bir üslupla vatan, millet, bekâ gibi milliyetçilik ideolojisi çatısı altında Türk siyasetçilerince kullanılmış, gazeteler ise çoğunlukla kavramları olduğu gibi okuyucularına aktarmıştır. Bununla birlikte Birgün Gazetesi’nin 19 Ekim 2015 tarihli ve “Muhtarlar Merkel’e mektup yazan akademisyenleri kötüledi: Ben bunları mankurt olarak görüyorum” başlıklı haberinde ise mankurt kavramı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemleri eşliğinde haber girişi kısmında şu şekilde ifade edilmiştir (Birgün, 2015, Ekim 19):

*“Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Merkel’e mektup yazan 100 akademisyen için, ‘Almanya Başbakanı Türkiye’ye geliyor, kendilerine akademisyen diyen bir grup çıkıp, bir sürü yalan yanlış gerekçenin ardından ‘gelmeyin, bu ziyaret Erdoğan’a ve Davutoğlu’na destek anlamı taşır’ diyor. Bu girişimin adı beşinci kol faaliyetidir. Bu girişimin içinde yer alanları ben birer mankurt olarak görüyorum.’ İfadesini kullandı.”*

Gazetelerin haber girişleri incelendiğinde, Türk siyasetçilerinin mankurt ve közkaman kavramlarını temel alarak kurdukları söylemleriyle hedef kitlelerini, teröristler, terör örgütleri ve kendi ülkesini yabancı ülkelere kötöleyen kişiler hakkında uyardıkları görülmektedir. Yeni Şafak, Sabah, Birgün ve Hürriyet gazetelerinin haber girişlerinde mankurt ve közkaman kavramları orijinal anlamlarıyla temsil edilmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet Gazetesi, bu kavramlara hiçbir haber girişinde yer vermemiş, kavramları ön plana çıkartmayı tercih etmemiştir.

### **Gazetelerde Ana Olayların Sunumu**

Haber içeriklerinde okuyucuya verilmek istenen temel mesajların (ana olay) sunumu söz konusu gazetenin ideolojisi ve habere verdiği değeri göstermektedir. Bu bağlamda okuyucuya haber içeriklerinde verilmek istenen temel mesaj, ana olay sunulurken çeşitli kavramlar da ön plana çıkarılabilmektedir. Örneğin Hürriyet gazetesinin 2 Nisan 2018 tarihli ve “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Afrin’de 3 bin 872 terörist etkisiz hale getirildi” başlıklı haberinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın terörle alakalı söylemleri ve söz konusu söylemlerde yer alan “her terörist birer mankurttur” ifadeleri haberlerde ana olay olarak temsil edilmiş, mankurt kavramı terörist nitelemesiyle beraber kullanılmıştır:

*“Cumhurbaşkanı Erdoğan sözlerini şöyle sürdürdü: ‘Mankurt beyni içdiği için kendi toplumunu, kendi halkını, hatta kendi ailesini düşman gören onlara saldıran kişi demektir. İşte*

*bunlar mankurt. Her terörist bir mankurttur. Ülkesinin ve milletinin aleyhine çalışanlar da birer mankurttur.” (Hürriyet, 2018, Nisan 2):*

Sabah gazetesinin 2 Nisan 2018 tarihli “Protokolü bir kenara koyduk iç içe olduk” başlıklı haberinde de aynı şekilde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın içerisinde mankurt kavramını barındıran söylemlerine yer vermektedir. Erdoğan’ın aynı gün içerisinde söylemiş olduğu “Her terörist bir mankurttur” ifadesi Sabah gazetesinde daha detaylı verilmiş, Erdoğan ilgili söyleminde teröristleri mankurt olarak nitelemekle birlikte Cengiz Aytmatov’u da referans olarak seçmiştir. Bu kapsamda mankurt kavramı milli bir üslupla gazetelerde temsil edilmekte, siyasetçiler bu kavramları kullanırken kimi zaman Manas Destanına kimi zaman da Cengiz Aytmatov’a atıfta bulunmaktadır. Gazeteler haber kurgularında mankurt kavramını ve siyasetçilerin bu kavram hakkındaki söylemlerini ana olay şeklinde kurgulamışlardır. Sabah Gazetesi’nin ilgili haberinde mankurt kavramı ana olay ile birlikte şu şekilde ön plana çıkmaktadır (Sabah, 2018, Nisan 2):

*“(...) Bu malum kişiler için ünlü yazar Cengiz Aytmatov’un romanında geçen bir benzetme var; biz bunlara mankurt diyoruz. Mankurt beyni iğdiş edildiği için kendi toplumunu, halkını düşman gören, onlara saldıran kişi demektir. İşte bunlar mankurt, Her terörist bir mankurttur. Ülkesinin aleyhine çalışanlar da mankurttur. Bunlar kimi zaman işte bu şekilde siyasetçi kılığına bürünüp ülkesini kötüler” dedi.”*

Birgün Gazetesi de haberlerinde zaman zaman Türk siyasetçilerinin mankurt ve közkaman kavramlarına ilişkin söylemlerini ana olay olarak sunmuştur. Bununla birlikte ana olay olarak sunulan bu kavramlara ilişkin siyasal söylemlerde ‘mankurt’ ve ‘közkaman’ kavramlarının genel anlamda Türk siyasetçileri ve ilgili haberlerde terör örgütü ve destekçilerini tanımlamakta kullanılan kavramlar olduğu görülmektedir. Örneğin, Birgün gazetesinin 2 Nisan 2018 tarihli “Erdoğan: Bazı yerlerde bir tikanıklık var” başlıklı haberinde mankurt kavramı AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kendi milletini düşman olarak gören teröristleri nitelemek üzere şu ifadelerle haber olarak sunulmaktadır (Birgün, 2018, Nisan 2):

*“(...) Gençler biz bunlara mankurt diyoruz. Kendi toplumunu, ailesini düşman gören, onlara saldıran kişi demektir. Bunlar mankurttur. Her terörist bir mankurttur. Bunlar kimi zaman siyasetçi kılığına bürünüp dünyaya ülkesini kötüler. (...)”*

İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener 20 Şubat 2019 tarihinde seçim beyanamesini açıklamış, ilgili ifadelerinde mankurt kavramına ilişkin söylemler kullanmıştır. Meral Akşener mankurt kavramına ilişkin bu söyleminde de Cengiz Aytmatov’u referans almış, Manas Destanı ve Aytmatov’un Gün Olur Asra Bedel adlı eserinde yer alan mankurt kavramını esas bağlamından koparmadan kullanmıştır. Mankurt ve közkaman kavramını kullanan Türk siyasetçileri kimi zaman Manas Destanı’nı kimi zaman da Cengiz Aytmatov’u referans göstermektedirler. İYİ Parti lideri Meral Akşener’in mankurt kavramına ilişkin bu söylemleri Yeniçağ gazetesinin “Meral Akşener seçim beyanamesini açıkladı” başlıklı haberinde ana olay olarak şu ifadelerle okuyucuya sunulmuştur (Yeniçağ, 2019, Şubat 20):

*“(...) Cengiz Aytmatov’un mankurtları anlattığı romanı üzerinden örnek veren Meral Akşener, ‘And olsun, şart olsun, Nayman Ana’nın ruhuna yemin olsun unutmayacağız. Gençler unutmayacaksınız. Mankurtlaşmayacağız, mankurtlaşmayacağız!’ ”*

Genel olarak değerlendirildiğinde Mankurt ve közkaman kavramları Türk siyasetçileri tarafından milliyetçi söylemler eşliğinde kullanılmakta, gazeteler ise bu söylemleri değiştirmeden yansıtmaktadırlar. Yeni Şafak, Yeniçağ, Birgün, Hürriyet ve Sabah gazeteleri içerisinde mankurt ve közkaman kavramlarının olduğu haberleri değiştirmeden doğrudan bir anlatımla aynı şekilde ve ana olay olarak sunmuşlardır. Cumhuriyet gazetesi ise bu iki kavramı ana olay olarak haberlerinde vermemeyi hatta haber içeriklerinde dahi sunmamayı tercih etmiştir. Evrensel gazetesi ise kavramlara ilişkin hiç haber yayımlamamış, Türk siyasetçilerinin önde gelen isimlerinin mankurt ve közkaman kavramlarına yönelik söylemlerine okuyucularına aktarmayarak tepkisiz kalmıştır. Doyuran (2018), “sessizlik de bir söylemdir” der. Ona göre sessizlik diğer tüm söylemleri hafızasına kaydederken; diyalog sessizliği bozan bir süreçtir (Doyuran, 2018: 305). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Türk siyasetinin önde gelen isimlerinin iletişim mecralarında yer bulan söylemlerine “sessiz” kalmayı tercih eden Evrensel gazetesi, bir anlamda ideolojik bir tercihte bulunmakta ve bu doğrultuda ideolojik bir sessizliğe bürünmektedir. Bu durum Evrensel gazetesinin, milliyetçi söylemlerle birlikte kullanılan bu kavramlara yönelik söylemlerine karşı mesafeli durduğunu göstermektedir. Yeni Şafak, Yeniçağ, Birgün, Hürriyet ve Sabah gazeteleri ise siyasetçilerin bu kavramlara ilişkin söylemlerine aynı derecede önem vermiş, kavramları çoğunlukla ana olay olarak okuyucuya sunmuşlardır. Bu gazeteler, mankurt ve közkaman kavramlarıyla birlikte kullanılan; terör, milli benlik, milli şuur, milli kültür ve milli kimlik gibi konu ve kavramlara ‘sessiz’ kalmamayı tercih etmiş, bu kavramlara ilişkin söylemlere yer vererek ilgili haberlerinde kamuoyuna ana olay niteliğinde sunmayı tercih etmiştir.

#### **Gazetelerde Artalan (Geri Plan) ve Bağlam Bilgisi**

Haber içeriklerinde söz konusu haber içeriğinin algılanmasına katkı sunacak, olay veya olguların geçmişini ifade eden verilerin yer alması, okuyucunun haber içeriğini algılaması, anlamlandırması ve geçmiş ile bütünlüğünü hatırlayarak kurması açısından oldukça önemlidir (Işık ve Eşitti, 2013: 161). Bu bağlamda eleştirel söylem analizi çözümlemesine tabi tutulan haberlerin büyük bir bölümünde artalan ve bağlam bilgisine yeterince yer verilmediği, yalnızca Türk siyasetçilerinin önde gelen isimlerinin kavramlarla ilgili söylemlerine doğrudan yer verildiği saptanmıştır. Ancak dönemin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı Binali Yıldırım, bir konuşmasında Manas Destanı atıfta bulunarak kavramların art alan bilgisine değinmiştir. Sabah Gazetesi de 07 Aralık 2018 tarihli “Kırgızistan’da Alçak FETÖ’ye izin vermeyin” başlıklı haberinde, közkaman ve mankurt kavramlarını Manas Destanı atıfta art alan bilgisıyla birlikte haberleştirilmiştir:

*“TBMM başkanı Binali Yıldırım, Kırgızistan’da, Başbakan Muhammedkalıy Abılgaiziev ve mevkidaşı Dastanbek Cumabekov ile görüştü. Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerini gölgelemeye çalışan FETÖ’cüler, Manas Destanı’nda milletine ihanet eden ‘Közkaman’ karakterine benzeten Yıldırım şöyle konuştu: ‘O sizin gibi giyinir, sizin gibi konuşur, yalnız kendi milletine ihanet eder. Milletinin düşmanlarıyla birleşerek milletine karşı çalışır. Bu karakter ilk kez Manas Destanı’nda Közkaman olarak karşımıza çıkıyor. Közkaman ile mankurtu karıştırmamak lazım. Közkaman her şeyi bilerek yapan bir haindir. Mankurt ise aklını kaybetmiş bir zavallıdır. Bu FETÖ’cüler Közkaman gibidir’ ifadelerini kullandı.” (Sabah, 2018, Aralık 7):*

Sabah gazetesinin ilgili haberinde mankurt olan kişi “aklını kaybetmiş bir zavallı” olarak nitelendirilmiş, közkaman ise her şeyin farkında olarak ihanetini bilinçli ve isteyerek yapan kişi olarak ifade edilmiştir. Binali



Yıldırım'ın Manas Destanı ile birlikte ortaya çıkmış olan közkaman ve mankurtluk kavramlarına söylemlerinde yer vermesi ve bu söylemlerin birçok mecrada topluma haber olarak sunulması kavramların gündeme gelmesine önemli ölçüde etki etmiştir.

### Haberlerin Mikro Yapıları

Bu alt başlık altında bu analize kaynak olan yedi gazetenin (Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet, Sabah, Birgün, Cumhuriyet, Evrensel) haber metinlerinde kullandıkları cümle yapıları ve kelime seçimleri incelenecektir.

### Cümle Yapısı (Sentaktik) Analizi

Haberlerdeki cümle yapısı (sentaktik) analizinde haber içeriklerinde tercih edilen cümlelerin yapısı, etkinlik edilgenlik durumuyla cümlelerin ne şekilde kurulduğu ve bu yapılar ile eylemi yapanı bulmak hedeflenir. Haberlerde sorumlu olan kişi, kurum veya topluluğun kim olduğunun açıkça belirtilip belirtilmediği ideolojik bir tercihi de içerisinde barındırması açısından büyük önem taşır (Işık ve Eşitti, 2013: 162). Siyaset dilinde kullanılan mankurt ifadesi ile daha çok terör örgütleri ve terör destekçileri nitelenmekte ve bu niteleme ile milli bir vurgu ön plana çıkarılmaya çalışılmakta, siyasetçiler tarafında hitap edilen kitle tehditlere karşı uyarılmaktadır. Birgün Gazetesi'nin 18 Mart 2016 tarihinde yayımladığı "Erdoğan: Şahadet bizim için korkulacak bir şey değil, ulaşılmaması gereken makamdır" başlıklı haberinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan mankurt kavramını şu sözler ile dile getirmektedir (Birgün, 2016, Mart 18):

*"Terör denen, karşımıza en ahlâksız yöntemlerle çıkan musibet işimizi zorlaştırıyor. Son örneğini Kızılay'daki bombalı saldırıyla yaşadık. Çok sayıda vatandaşımızın yaralanmasına sebebiyet verdi. Terör örgütlerinin maşa olarak kullandıkları mankurt dediğim bu aşâğılık varlıklardır."*

Yapılan analizler sonucunda Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet, Sabah, Birgün ve Cumhuriyet gazetelerinde, içerisinde "mankurt" ve "közkaman" kavramlarını bulunduran ve siyasetçilerin söylemlerini konu alan haberler incelendiğinde, haberlerde verilen konudan sorumlu olan kişi, topluluk veya kurumun açıkça verildiği saptanmıştır.

### Sözcük Seçimleri

Haberlerin mikro yapıları çözümlenirken sözcük seçimlerinin dikkatle incelenmesi oldukça önem arz etmektedir. Van Dijk'in de ifade ettiği gibi haberlerde yer alan sözcük seçimleri ideolojik bir tercihi de yansıtmaktadır. Örneğin haber seçimlerinde bir kişi veya grubun "terörist" veya "özgürlük savaşçısı" biçiminde ifade edilmesinde ideolojik bir tercih bulunmaktadır (Işık ve Eşitti, 2013: 163). Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet, Sabah ve Birgün gazetelerinin haberlerinde kullanmış oldukları sözcük seçimleri incelendiğinde, Türk siyasetçilerinin önde gelen isimlerinin söylemlerini haberlerinde niteliksel olarak eşit derecede verdiği saptanmıştır. Niceliksel olarak siyasetçilerin mankurt ve közkaman kavramlarını içerisinde barındıran söylemlerine ait haberleri en az sayıda okuyucuya sunan gazete Cumhuriyet Gazetesi olmasına karşın, bu konu ile ilgili haberlerin Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet ve Sabah, Birgün gazeteleri ile aynı söylemlerle verilmediği, Cumhuriyet Gazetesi'nin ilgili haber içeriklerinde ideolojik vurgular yapmış olduğu saptanmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 28 Ocak 2018 tarihli

“Erdoğan ‘20 şehidimiz var’ dedi, ‘Savaşa hayır’ diyen aydınları ‘hain’ ilan etti” başlıklı haberinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemlerinde “mankurtlar” olarak nitelediği kişiler, Cumhuriyet Gazetesinin haberinde “savaşa hayır diyen aydınlar” ifadesi ile birlikte kullanılmıştır.

*“Erdoğan ‘savaşa hayır’ diyen aydınları, sanatçıları, milletvekillerini ve Türk Tabipleri Birliği’ni hedef alarak, ‘Bunlar aydın falan değil, bunlar mankurt sürüsüdür. Bunlar zihinlerini ideolojilerinin karşıtlarına oturtan emperyalizmin maşalarıdır’ dedi.” (Cumhuriyet, 2018, Ocak 28):*

Yapılan analiz sonucunda Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet, Sabah ve Birgün gazetelerinin haberleri yorum kullanmadan verdikleri saptanmıştır. Ancak Cumhuriyet Gazetesi siyasetçilerin bu kavramlarla ilgili söylemlerini, ideolojik sözcük dizimleri ile haberlerinde okuyucuya sunmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söylemlerinde “mankurtlar” olarak ifade ettiği kişileri Cumhuriyet gazetesi “aydınlar” olarak nitelemiştir.

### TARTIŞMA ve SONUÇ

Kayıtlı tarihte ilk olarak Manas Destanı ile birlikte ortaya çıkan ve Türk topluluklarına yönelik bir uyarı niteliğinde olan mankurt ve közkaman kavramları, günümüzde halen siyasal ve kültürel açıdan güncelliğini korumaktadır. Yapılan literatür taramasına göre, konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların önemli bir kesiminin bu kavramları edebiyat çerçevesinde ele aldığı, görece daha az bir kısmının ise kavramların toplumsal ve siyasal anlamlarını konu edindiği görülmektedir. Bu çalışmalardan Berdibay ve Kayhan (1996)’ın “Közkamanlar” adlı çalışması, közkaman kavramını manas destanı ile bütünleştirerek edebi ve toplumsal bağlamlarda değerlendirmişlerdir. Atay (2008), Dil Araştırmaları Dergisi’nde yayınladığı “Mankafa, Mankurt Kelimeleri ve An Man Şaşkınlık Sözü Üzerine” isimli makalesinde mankurt kavramının kelime yapısını incelemiş ve bu bağlamda dil bilgisi ve kelime kökeni üzerine bir araştırma sunmuştur. Azap (2017), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi’nde yayınladığı “Közkaman/lık: İhanet ve Kimlik Sorunsalı” adlı çalışmasında, kavramı siyasal ve edebiyat yönüyle ele alarak incelemiştir. Çınar (2018), Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi’nde yayınladığı “Mankurtlaşma ve Etnopedagoji Kavramlarına Aytmatov Gibi Bakmak” adlı makalesinde mankurtlaşma kavramını Aytmatov’un eserleri ışığında edebi bir bakış açısı ile değerlendirmiştir. Yılmaz ve Sezgin (2020)’in Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi’nde yayınlamış oldukları “Siyasal ve Sosyal Bağlamda Mankurt Kavramının Türk Yazılı Basınında Metaforik Kullanımı” başlıklı çalışmasında mankurt kavramı sosyal ve siyasal bağlamlarda incelenmiştir. Söylemez ve Ateş (2021) ise, *Abiş Kekilbayulı’nın Küy Hikâyesi ve İlk Mankurtlar* başlıklı çalışmalarında Kazak edebiyatı yazarlarından Abiş Kekilbayulı’nın “Küy” hikâyesinde, mankurtlaştırma kavramını incelemiş, bu hikâyede “Orta Asya Türklerinin hafızasındaki mankurtluk efsanesinden yararlanarak feodalizm eleştirisi görünümü altında Sovyet yönetimindeki Türk boylarına kardeşlik mesajı verildiğini” ileri sürmüştür. Alana önemli katkı yapan bu çalışmalara rağmen, günümüzde mankurt ve közkaman kavramlarının siyasal alanda kullanımının ve medyada temsil edilmiş biçimlerinin incelenmemiş olması önemli bir eksikliklerdir. Bu bakımdan çalışma bu eksikliği gidermeyi hedeflemiştir. Yapılan literatür analizine göre kavramlar, Berdibay ve Kayhan (1996); Atay (2008); Azap (2017); Çınar (2018); Yılmaz ve Sezgin (2020); Söylemez ve Ateş (2021) gibi araştırmacıların çalışmalarına benzer anlamlarla kullanılmaktadır. Bununla beraber kavramlarla ilgili art alan bilgisine siyasetçiler ve gazeteciler tarafından yeterince yer verilmemektedir.

Çalışma kapsamında közkaman ve mankurt kavramlarının Türk basınındaki temsil ediliş biçimleri, farklı siyasal görüş veya ideolojik duruşu benimsemiş yedi gazete (Yeni Şafak, Yeniçağ, Hürriyet, Sabah, Birgün, Cumhuriyet, Evrensel) özelinde incelenmiş, ilgili söylemleri içeren haber metinleri Teun Van Dijk'in eleştirel söylem analizine uygun bir biçimde çözümlenmiştir. Güncel Türk siyasetinin önde gelen siyasetçileri, mankurt ve közkaman kavramlarını giderek artan bir sıklıkla kullanmakta, buna paralel olarak medya ise bu kavramlara daha fazla yer vermektedir. Çoğunlukla Türk siyasetçilerinin söylemleriyle gündeme gelen ve basında yer bulan mankurt ve közkaman kavramlarının, basın tarafından esas bağlamlarından koparılmadığı, Manas Destanı ve Cengiz Aytmatov'un anlatımı ile mevcut literatüre uygun bir biçimde orijinal anlamlarıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Hatta çoğu zaman siyasetçilerin bu kavramları dile getirirken Manas Destanı ve Cengiz Aytmatov'a da atıfta buldukları görülmektedir. Türk siyasetçileri mankurt ve közkaman kavramlarını temel olarak, hedef kitlelerini terör unsurlarına karşı uyarırken kullanmaktadırlar. Bununla birlikte Türk siyasetçilerince ülkesini ve kültürünü küçümseyerek emperyalist devletlere kendi ülkesini kötüleyen kişi veya kişiler de mankurt veya közkaman olarak nitelenmektedirler.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen verilere göre, yayıncılık anlayışı olarak sağ, muhafazakâr veya merkez olarak tabir edilen gazetelerin kavramlara ilişkin haberleri, büyük haber olarak sunma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Bu gazetelerin ilgili söylemleri doğrudan aktarım şeklinde kamuoyuna aktardıkları ve genellikle halihazırda milliyetçi söylemler eşliğinde dile getirilen kavramlara ideolojik yorumlar katmadıkları gözlemlenmiştir. Buna karşın siyasal görüş bakımından sol olarak tabir edilen Cumhuriyet Gazetesi'nin ise kavramları içeren haber metinlerini, kimi zaman dolaylı aktarım biçiminde kamuoyuna sunduğu ve yorumlar katarak kavramlara ilişkin söylemleri aktardığı tespit edilmiştir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi'nin 28 Ocak 2018 tarihli "Erdoğan '20 şehidimiz var' dedi, 'Savaşa hayır' diyen aydınları 'hain' ilan etti" başlıklı haberinde Recep Tayyip Erdoğan'ın "mankurtlar" şeklindeki söyleminin Cumhuriyet gazetesinde "aydınlar" ifadesi ile verilmesi esasen kavramlara ilişkin söylemleri içeren haber metnine ideolojik bir yorum katıldığına temel bir göstergesidir. Kavramlara ilişkin siyasal söylemlerin artması ve bu söylemlerin Türk basınında görünürlüğünün artması, kavramların toplum nezdinde tanınırlığının artmasına da katkılar sunmaktadır. Kavramlarla Türk siyasetçileri çoğunlukla ulusal kimlik, toplumsal kültür, milli semboller, inanç sistemi, tarih ve dil gibi tüm milli değerlere atıfta bulunmakta, bu değerleri muhafaza etme amaçlı olarak kamuoyu uyarılmaktadır.

## ÖNERİLER

Bu çalışmada mankurt ve közkaman kavramlarının anlamlar, kullanım biçimleri, kavramlar arasındaki farklılıklar ve Türk medyasındaki yansımaları nitel araştırma yöntemlerinden eleştirel söylem analizi metodu ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre mankurt kavramı, bilinçsiz bir şekilde emperyalist güçlere hizmet eden köleleri nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Közkaman ise, eğitilmiş, ne yaptığının farkında olan, buna rağmen emperyalist güçler tarafından yetiştirildiği için kendisini yetiştiren güçlere bilinçli bir şekilde hizmet eden ve bu yolla kendi halkına ihanet eden kişi veya kesimleri nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Genel olarak incelendiğinde basın kavramları, siyasetçilerin kullanımları bağlamında doğrudan aktarım yoluyla ele almakta, kavramlara ait art alan bilgisine çoğunlukla başvurmayı tercih etmemektedir. Hatta bazı gazeteler

kendi siyasal veya ideolojik duruşları doğrultusunda kavramlara yer vermemektedir. Bunun temel nedeni, medya gruplarının kendi ideolojileri ile paralel olan kavram, bilgi ve konuları ön plana çıkarma gayretleridir. Bunun yanı sıra medya kuruluşları, kendi ideolojileriyle örtüşmeyen pek çok enformasyona karşı ise mesafeli davranarak görmezden gelmeyi tercih etmektedirler. Evrensel gazetesinin anti emperyalist bir söylemi benimsemesine rağmen, kültür emperyalizmi ile ilintili bu kavrama yer vermemiş olması, bu çalışmanın ilginç saptamalarından birisidir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmaların, bu sorun üzerinde durması gazeteci ve eşik beklemleri ile görüşülerek bu durumun nedenlerini saptaması alana önemli katkılar sağlayacaktır. Kavramların kullanım sıklığı giderek artmaktadır. Bu bakımdan bu çalışma kavramları anlam, kullanım biçimi, kavramlar arasındaki anlamsal farklılıklar ve Türk medyasındaki yansımaları bağlamında incelemiştir. Konu ile ilgili bundan sonra yapılacak olan çalışmaların, kavramların Türk kamuoyundaki algılanış biçimleri, kavramlar arasındaki farklılıkların bilinip bilinmediği, kavramların gerçek yaşamdaki sorunları tanımlamaya uygun kavramlar olup olmadığı üzerinde gibi konuların üzerinde durması önerilmektedir.

#### Etik Metni

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazar(lar)a aittir.

**Yazar(lar)ın Katkı Oranı Beyanı:** Bu çalışmada birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı %40'tır.

#### KAYNAKÇA

Arslan, F. (1998). Aytmatoev estetiğinin geçmişe dönük ütöpic/postromantik yüzü. *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatoev Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, 8-10 Aralık 1998 - Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. s.45-50.

Aytmatoev, C. (2019). *Gün olur asra bedel*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Azap, S. (2013). Kurtlar ve mankurtlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 279- 287.

Azap, S. (2017). Közkaman/lık: İhanet ve kimlik sorunsalı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(41), 104-117.

Balkaya, A. (2014). Halk anlatılarında kuyunun işlevselliği üzerine bir okuma. *Milli Folklor*, 26(102), 53- 64.

Berdibay, R. (1996). Közkamanlar. *Bilig*, (3), 9- 12.

Birgün (2015, 19 Ekim) Muhtarlara Merkel'e mektup yazan akademisyenleri kötüledi: Ben bunları mankurt olarak görüyorum. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/muhtarlara-merkel-e-mektup-yazan-akademisyenleri-kotuledi-ben-bunlari-mankurt-olarak-goruyorum-92838>. Erişim Tarihi: 15.01.2022

Birgün (2016, 18 Mart). Erdoğan: Şahadet bizim için korkulacak değil, ulaşılması gereken makamdır. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/erdogan-sehadet-bizim-icin-korkulacak-degil-ulasilmasi-gereken-makamdir-106628>. Erişim Tarihi: 15.01.2022

Birgün (2016, 23 Aralık). Meclis Başkanı: FETÖ insanları mankurt yapıyor. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/meclis-baskani-feto-insanlari-mankurt-yapiyor-140580>. Erişim Tarihi: 15.01.2022

- Birgün (2018, 2 Nisan). Erdoğan: Bazı yerlerde bir tıkanıklık var. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/erdogan-bazi-yerlerde-bir-tikaniklik-var-210403>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Cumhuriyet (2018, 28 Ocak). Erdoğan: '20 şehidimiz var' dedi, 'Savaşa hayır' diyen aydınları 'hain' ilan etti. Erişim Adresi: <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-20-sehidimiz-var-dedi-savasa-hayir-diyen-aydinlari-hain-ilan-etti-914782>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Çağın, S. (2000). Cengiz Aytmatov ve gün olur asra bedel romanı. Akademi Kitapevi.
- Çakmak, F., & Bilişli, Y. (2019). İdeoloji, söylem ve iletişim çalışmalarında Ruth Wodak. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 99- 124.
- Çınar, İ. (2018). Mankurtlaştırma ve etnopedagoji kavramlarına Aytmatov gibi bakmak. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 80- 99.
- Dinç, A. M., & Dinçer, Z. (2019). Yeni medyada temsili anlamlandırma. *Dördüncü Kuvvet*, 2(1), 91- 102.
- Doğan, Ş. (2020). Cengiz Aytmatov'da ahlaki bağlam çerçevesinde karakter tahlili. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1- 22.
- Doyuran, L. (2018). Medyatik bir çalışma alanı olarak eleştirel söylem çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 301- 323. Doi: <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.362184>
- Durmaz, R. (2007). Tanrı Dağları'nın karlı doruklarından Aral Gölü'ne akan ırmak; Cengiz Aytmatov. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (24), 55-63.
- Ergin, M. (1997). Dede Korkut Kitabı. TDK Yayınları.
- Habermas, J. (1988). On the logic of the social sciences. Cambridge: The MIT.
- Hall, S. (1997). The Work of Representation. S. Hall (der.). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices içinde. Milton Keynes: Open University, 13-74.
- Hürriyet (2018, 2 Nisan). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Afrin'de 3 bin 872 terörist etkisiz hale getirildi. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-afrinde-3-bin-872-tero-40791981>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Hürriyet (2018, 21 Mayıs). Listelerin açıklanmasının ardından Bahçeli'den ilk yorum. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/listelerin-aciklanmasinin-ardindan-bahceliden-ilk-yorum-40843974>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Hürriyet (2018, 3 Nisan). Yeni hedefleri her an duyabilirsiniz. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yeni-hedefleri-her-an-duyabilirsiniz-40792567>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Işık, M. (2016). Türk Sinemasında Devenin ve Deve Güreşlerinin Kültürel ve İdeolojik Bir Öğe Olarak Kullanımı, I. Uluslararası I.Uluslararası Devencilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-19 Kasım 2016. (Eds.) Devrin Ertürk ve Özgür Gökdemir, pp.337-351, İzmir, Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları, ISBN: 978-605-88682-5-0.

- Işık, M., & Eşitti, Ş. (2013). Venezuela'da gerçekleşen Nisan 2002 askeri darbesinin yazılı basında sunumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28), 146-165.
- İnan, A. (1992). Manas Destanı. MEB Yayınları.
- Jhally, S. (1997). Stuart Hall: Representation & the Media. University of Massachusetts at Amherst. [http://www.mediaed.org/assets/products/409/transcript\\_409.pdf](http://www.mediaed.org/assets/products/409/transcript_409.pdf). (28.10.2021)
- Kallimci, İ. T. (2015). Bağımsızlık sonrası kırgız şiirinde dil teması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (35), 150-172.
- Koç, M., & Güler, M. (2021). Messiah Dizisi'nin eleştirel söylem analizi: Mesih'in dönüşü mü? Mesih'in dönüşümü mü?, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 4(1).
- Lippmann, W. (1998). Public Opinion. Transaction Publishers: News Brunswick and London
- Nuranova, A. (2021). *Geleneksel performans sanatı olarak manasçılık ve bir sahne uygulaması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Sanat Çalışması]. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Sabah (2018, 2 Nisan). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan flaş Afrin mesajı. Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/01/28/cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Sabah (2018, 7 Aralık). Kırgızistan'da alçak FETÖ'ye izin vermeyin. Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/12/07/kirgizistanda-alcak-fetoye-izin-vermeyin>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Sevinç, C. (2021). Bilinçli köleliğin çözümlemesi: Dişi kurdun rüyalarında bir kimlik olarak közkamanlık. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 66.
- Solak, Ö. (2011). Küçük ağa romanının eleştirel söylem analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, (26), 1- 14.
- Söylemez, O., & Ateş, Ö. F. (2021). Abiş kekilbayulı'nın küy hikâyesi ve ilk Mankurtlar. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 9(25), 52- 66.
- Şahin, A. (2015). "Avatar" filmi özelinde emperyalist uygulamaların incelenmesi. *Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(10), 817- 826.
- Şen, M. (1996). Manas Destanı: Kırgız Türkçesi Metin- Türkiye Türkçesi Çeviri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (2), 483- 489.
- Tomlinson, J. (1999). Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş. E. Zeybekoğlu (Çev.). Ayrıntı Yayınları
- Van Dijk, T. (2000). Opinions and Idologies in The Press. A. Bell & P. Garrett (Ed.), *Approaches to Media Discourse* (s. 21-63). Massachusetts: Blackwell.
- Van Dijk, T. (2003). Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım. B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.), *Söylem ve İdeoloji* (s.13- 112) içinde. Su Yayınları.
- Van Dijk, T. (2007). Bir söylem olarak haberin disiplinlerarası çözümlemesi, medya metinlerini çözümlemek. (Der. G. Şendur Atabek ve Ümit Atabek). Siyasal Kitabevi.
- Varol, S. (2014), Medyada yer alan temsillerin kimlik edinme sürecindeki rolü. *Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi*, (26), 301-313.
- Yaylagül, L. (2010), Kitle İletişim kuramları: Egemen ve eleştirel yaklaşımlar. Dipnot Yayınları.

- Yeniçağ (2019, 20 Şubat). Meral Akşener seçim beyannamesini açıkladı. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mobi/-224226h.htm>. Erişim Tarihi: 15.01.2022
- Yenişafak (2019, 24 Ocak) Bahçeli'den Muharrem İnce'ye sert sözler: Vay densiz vay. Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/bahceliden-muharrem-inceye-sert-sozler-vay-densiz-vay-3442894>. Erişim Tarihi: 10.01.2022
- Yetim, M., Erdağ, R. (2018). Uluslararası ilişkilerde eleştirel söylem analizi: Revizyonist söylemin gelişimi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 79- 100.
- Yılmaz, D., & Sezgin, M. (2020). Siyasal ve sosyal bağlamda mankurt kavramının Türk yazılı basınında metaforik kullanımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1010- 1030.